

MAKEDONYA TÜRK ÇOCUK EDEBİYATININ İLK ESERİ

Hamdi HASAN

Makedonya Türk edebiyatının gelişmesini XV. yüzyılın sonlarından itibaren izleyebiliriz. Beş yüz elli yıl süren Osmanlı idaresinde, Türklerin bu bölgelerde çok renkli bir sanat ve çok zengin bir edebi hayat geliştirdiğini görmekteyiz¹. Tezkireler, Üsküp, Manastır, Kalkandelen, İştıp, Kratova, Demirkapı, Gevgeli ve Debre olmak üzere, bu dönemde Makedonya'da kırk sekizin üzerinde şairin yetiştiğini göstermektedir². Bu topraklarda gelişen Türk edebiyatı, o dönemin bütün Türk edebiyatının gelişme durumunu yansıtmaktadır. Bu açıdan baktığımız zaman, sözkonusu bölgelerdeki Türk çocuk edebiyatının da Balkan Savaşlarına kadar, ana ülke Türkiye'deki çocuk edebiyatıyla aynı karakterde ve aynı çizgide geliştiğini görmekteyiz. Bu da, onun ortak kaynaktan yani, aynı gelenekten beslendiğini ve Türkiye'de olduğu gibi, uzun yıllar tekerleme, bilmece, mani, halk hikayeleri, destan ve masal gibi daha çok, halk edebiyatının sözlü örneklerine dayandığını gösterir.

Türkler'de bu alana karşı ilk bilinçli ilgi, Tanzimattan sonra Fransız edebiyatından yapılan çevirilerle başlamıştır. *Nuhbetü'l-Etfah* (1859) ve *Mümeyyiz* (1869) adlı çocuk dergisiyle pekişerek³, İkinci Meşrutiyet'ten sonra genç nesillerin eğitimine verilen önemle, bu ilgi daha da artmıştır. Çocuk edebiyatıyla ilgili bu gibi dergilerin ve şiir kitaplarının yayınlanması, bu ilginin bir göstergesidir. İbrahim Alaeddin Gövsa'nın 1911'de çıkan, *Çocuk Şiirleri*, bu bilinçle hazırlanan ilk çocuk kitabı sayılmaktadır. Aynı yılda yayınlanan ve şimdiye kadar karanlıklar içinde olan Sabri Cemil Bey'in

-
- ¹ Vanço Boşkov, *Istorija na Makedonskiot Narod*, Kniga prva, Del IV, Glava VII.
  - ² Mustafa İsen, "Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, II. Türk Edebiyatı I*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1986, ss. 145 - 152.
  - ³ Nâci Gökşen, *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*, Yeni Matbaa, İstanbul 1966, s. 10; İnci Enginün "Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış", *Türk Dili*, Sayı: 400, Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, Ankara 1985, ss. 186 - 194.

burada üzerinde duracağımız *Çocuklara Mahsus Küçük Şiirler*⁴ adlı eseri de, aynı dönemin ve aynı ilginin ürünüdür.

İlk eserlerini eski yazıyla Üsküp'te Kosova Matbaası'nda yayınlayan Sabri Cemil, daha sonra yazdığı eserlerini, İstanbul'da ve çoğunu yeni harflerle yayınlamıştır. Herşeyden önce bir eğitimci olarak karşımıza çıkan yazar, *Tanrı Elçisi Hz. Muhammed'in Şemal-i Şerifleri* (1905)⁵ ve *Ameli Fenni Tedris* (1908)⁶ gibi bazı pedagojik ve dini-didaktik eserleri dışında, çocuklar için yayınladığı on birin üzerinde şiir kitabıyla Makedonya'daki Türk çocuk edebiyatının öncüsü olduğu gibi, genel olarak Türk çocuk edebiyatının da ilk temsilcilerinden biridir. Cumhuriyetten sonra eğitim görevine Türkiye'de devam edip, çocuk edebiyatı alanında birçok eser yayınlayan Sabri Cemil, Balkan Savaşları'ndan önce Makedonya Türk eğitiminin ve çocuk edebiyatının en parlak simasıdır. O'nun edebiyat çevrelerinde ve genel olarak Türk kültürünü araştırma dünyasında anonim kalması, insanı hayrete düşürecek kadar ilginç bir durumdur.

Burada Sabri Cemil'in *Çocuklara Mahsus Küçük Şiirler* adlı kitabına değinerek, hem şimdiye kadar ona karşı bu ihmalkârlığı gidermeyi hem de onun sanat anlayışına ışık tutup, Makedonya Türk çocuk edebiyatı tarihine katkıda bulunmayı amaçlamaktayız.

Çocuk şiirleriyle ilgili görüşlerini sözkonusu kitabında bildiren Sabri Cemil'e göre, şiirin çok derin ve çok yönlü anlamı vardır. Fakat herşeyden önce, küçüklere vatana hizmet yolunda karşılaştıkları güçlüklerle göğüs gerip, onları aşma duygusunu aşılmalıdır. Bu tür şiirlerde vurgu, herşeyden önce, didaktik amacın üzerindedir. Onların, dokusunda her ne kadar başka unsurlar varsa da, eğitici yönü ağır basmaktadır. Bu özellikleri yüzünden, her türlü amacın dışında kalıp, sanat alanında oyalayan değişik bir oyun türüdür.

Şairin çocuk şiirlerindeki didaktik görüşleri, ilhamını ve asıl dayanağını, yaşadığı dönemin Osmanlı toplum düzeninde bulmuştur. Bu dönemin toplumsal düşüncesi, yazarın ilgi kurduğu ve yakınlık duyduğu çağdaşları Tefik Fikret ve İbrahim Alaeddin Gövsa gibi, devrin yazar ve şairlerinden ve hatta onlardan önce Namık Kemal'den etkilenmiştir.

Sabri Cemil'in çocuk şiirleri, çocukların dışında, devrin öğretmenleri ve eğitimcileri tarafından da beğenilmiş ve büyük ilgi görmüştür. Abdülhakim Hikmet'in çok sonraları hazırlamış olduğu *Türkçe Dersleri* adlı okuma kitaplarında yer alması, onların Makedonya Türk halkı arasında ne denli

⁴ Sabri Cemil Bey, *Çocuklara Mahsus Küçük Şiirler*, Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1330 (1911).

⁵ Sabri Cemil Bey, *Tanrı Elçisi Hz. Muhammed'in Şemal-i Şerifleri*, Kosova Matbaası, Üsküp 1905.

⁶ Sabri Cemil Bey, *Ameli Fenni Tedris*, Kosova Matbaası, Üsküp 1908.

beğenildiğini göstermektedir. Yazarın; “Günler”, “Küçük Mektepli”, “Yağmur”, “Ey Muhammed” gibi şiirlerinin halk arasında bugün bile hala ezbere bilindiğini görmekteyiz.

Onun şiir dünyasında çocuklar, kusursuz, saf, temiz duygulu ve hayal dolu varlıklardır. Çocuk dünyasının temelini duygu oluşturduğu için, yazar herşeyden önce, çocuğun kalbine hitab etmektedir. Çünkü, çocuk-dünya iletişiminin temelinde duygular ve onların çevreye yankısı yatmaktadır. Bütün bunları çocuk, oyun süresince öğrenmektedir.

Şiirin, herşeyden önce, çocuğa, onun eşsiz hayal zenginliğini karşılayabilecek bir biçimde hitab etmesi gerekir. Onu teşvik edip tamamlaması ve dolayısıyla düşünce yapısını etkilemelidir. Çocuğun keyfiyetiyle uyum sağladığı gibi, aynı keyfiyetin meydana gelmesine de yol açmaktadır. Duyguları teşvik ettiği gibi, aynı zamanda onlara yol da gösterir, zenginleştirir ve isbatlanmasını sağlar. Neşeli ve üzgün olanlara, işçi ve yevmiyecilere, kuşkulananlara, kendine güvenenlere, yolcu ve düşüncülere bir sözle şiirde herkes için hediye ve armağanlar vardır. Onun sesi, yerine göre sevincin habercisi oluyor, yerine göre, acıların hafifleticisi ve yerine göre de, neşenin kuvvetlendiricisi oluyor:

“Sular neşeli akar
Yükselir bu şarkılar
Ah ne güzel cıvıltı
Bugün bize ne mutlu!”

(*Çocuklara Mahsus Küçük Şiirler* s. 21)

Şair, didaktik görüşlerini edebiyat sanatının aracılığıyla her zaman, sonuna kadar gerçekleştirememiştir. Şiirlerinin kimi bölümleri bazen, kuru öğütlerden ileri gitmiyor. “Fena Kalem” şiirinde, kalemin iyi olmadığını, pürüzlü olup yazmıyor diye yakınan çocuğa, kalemin iyi olmamasının nedenini çocuğun kendi tembelliğine bağlamaktadır. “Saymayı bilmeyen çocuğa da, oyunun yasak olduğunu, Hayin olan hocalar değil, ananın sarhoş olan oğludur. Hayır işi hayır diye işlemeli seve sevem. Yalancının erken söner bak mumu Şadan yavrum sen de al ye hep bunu.”

Sabri Cemil Bey’in çocuk şiirlerinde mekan açık bir biçimde kendini göstermiyor. Şiirlerde çocuklar, belirli bir çevreye bağlı değildir. Onu, çoğunlukla ev, bahçe, sokak, okul veya ova gibi pek sınırlı bir çevrenin oluşturduğunu görüyoruz. Bu ortamda çocuğun karşılaştığı kişiler; anne, baba, kardeş, arkadaş ve okuldaki öğretmenlerden ibarettir. Bunların dışında, kurumlu ve inatçı keçiler, öten horozlar ve kumrular, vızlayan arılar, otlayan kuzular, renkli kelebekler, miyavlayan kediler çocuğun karşılaşmış, diyalog kurduğu varlıklardır. Ancak, kuşların dışında diğer hayvanlar, Sabri Cemil’in

şiiirlerinin pek sık rastlanan misafirleri değildir. Gerçi, bu şiiirlerden, arasında, hayvanların daha sık görüldüğü bir iki manzum hikaye vardır. Nedir ki, bunlar, yazarın şiiir dünyasının ağırlıklı yönünü oluşturmuyorlar. Şiiirlerde çocukların hayvanlarla karşılaşması, onlarla beraber olmanın ve oynamanın veya herhangi bir arkadaşlığın ifadesi değildir. Genelde didaktik amaçlardan kaynaklanan bu ilgi, daha çok, hayvanları tanııtma özelliğini taşır. Bu yüzden hayvanlar en belirgin özellikleriyle verilmiştir.

Sabri Cemil'in hayata, şiiir kahramanları olarak çocuklara ve okuyuculara karşı tavrı ve tutumunu en iyi şekliyle mizahında görmekteyiz. Huzur ve gülme, onun şiiirine ayrı bir renk ve değişik bir çeşni kazandırmaktadır. Onlardaki mizah dereceleri de, çok çeşitlidir. Çocukları kahaahalarla güldürecek velilerin hoş ve samimi mizahlarından başlayarak, suçlama ve taşlamaya kadar yükselmektedir. Bu mizah çok defa, alalade bir şakadan başlayıp, azarlama ve eleştiriye kadar çıkar. "Maymunla Ceviz", "Kavganın Sonu", "Küçük Yalancı" ve "Keçi Kavgası" gibi şiiirler, bu tür örneklerdendir:

"Birbiriyle çarpışır
Başlar boynuz kavgası
Hiç kesilmez arkası
Yuvarlanır düşerler
Suya dalar giderler
Bu dünyada ne kadar
Keçi huylu insan var".

(*Çocuklara Mahsus Küçük Şiiirler*, s. 36)

Şiiirde vurgulamak istediği husus, daha çok, nesir üslubunu andıran ilk dizelerden sonra, didaktik çözümün açığa çıktığı son mısralardadır. Diğer şiiirlerde, mizah daha çok belirginleşip, sonunda, taşlama veya keskin bir yergiye dönüşür.

Sabri Cemil'in zararsız ve hoş bir latife ile yergiden oluşan güldürüsünün iki kutbu arasında zengin bir mizah yelpazesi vardır. Hoş görü ve zararsızlık, kişi mizacında olumsuz yüzünü henüz göstermediği ve karakterinde iki yüzlülüğün henüz oluşmadığı çocukluğun ilk acemi çağına uygun düşmektedir. Taşlama ve yergi özellikleri, çocuğun olgunlaşmasından sonraki ortamda kötü alışkanlıklar edindiği olumsuz niteliklerle belirivermektedir.

Sabri Cemil Bey'in bütün mizah derecelerinin sağlıklı bir kişiyi meydana getirmeye yarayan önleyici ve koruyucu nitelikleri vardır. Şiiirlerinde

görülen mizah, hiçbir zaman üzücü bir boyuta ulaşmamıştır. Onlar, genelde sevgi ve neşe doludur.

Sabri Cemil, insan ve milli ideallerinin genel olarak savaş yoluyla gerçekleşebildiği bir dönemde yaşamıştır. Bu yüzden, birçok şiirlerinde, insana layık hür bir hayata kavuşma isteğini dile getirmiştir. Onun bu tür şiirlerinin yazıldığı yıllarda, Osmanlı toplumu bir bunalım içindedir. Ülkede yaşanan hayat, yeni teknik buluşlarının getirdiği yenilik ile öteden beri alışılmış gelenekselliğin arasında bir gerginlik içindedir.

Fikret'in daha genç çağdaşı olan Sabri Cemil, bazı şiirlerinde Fikret'in ümitli görüldüğü 1908 yılında hürriyetin ilanındaki görüşleriyle aynı doğrultuda olduğunu görüyoruz. Bu konuda Fikret'le adeta aynı görüşleri paylaştığı izlenimini bırakmaktadır. O kadar ki, Fikret'in bu alanda söylediği bazı dizeler, şairimizin sanatına yön vermiş, ana koşul ve hayat düsturu olmuştur. Nitekim, 1908'de yayınlamış olduğu *Ameli Fennî Tedris* adlı eserinin önsözü, Fikret'in, "Ferda" şiirinden alınmış:

"Her şey veditir sana, ey genç, unutma ki,

Senden de bir hesap arar âtî-i müşteki".

dizeleriyle başlaması, bunu en iyi bir biçimde kanıtlamaktadır.

Fikret gibi, Sabri Cemil'in de özlediği gençlik, vatanını sever, kutsallaştırır ve gerektiğinde de, onu korumayı bir vazife bilir. Şairde, hürriyet fikri, vatan fikrine sıkı sıkıya bağlıdır. "On Temmuz" adlı şiirinde, bu görüşü en iyi şekilde sergilemektedir:

"Uyuyorduk biz önce

Hür değildik evvelce,

Esir kaldık yıllarca,

On Temmuz'da canlandık,

Hürriyeti kazandık."

Sabri Cemil'in "Millet Meclisi" şiiri de, aynı duyguyla yazılmıştır. Geleceğe karşı duymaya bağladığı ümit ve iyimserlik, bu şiirde, daha belirgin ve daha canlı bir biçimde kendini göstermektedir. Uzun yıllar özlenen mesut günlerin habercisi olan "Millet Meclisi"nin İstanbul'daki açılışının, Rumeli'nin merkezi olan Üsküp'te Sabri Cemal Bey'in şiirlerinde nasıl yankılandığını beraberce okuyalım:

Millet Meclisi

Ey kardaşlar, sevinelim, keder bugün haramdır

Evet çünkü açılıyor Büyük Millet Meclisi

İstanbul'da toplanmıştır vekillerin hepsi
 Çoktan beri özlenilen gün bu şanlı bayramdır.
 O mecliste ah bilseniz, neler, neler olacak...
 Bu milletin her bir işi görülecek orada
 Artık bizim her şeyimiz olacak bir sırada
 Hazinemiz düzelecek, para ile dolacak.
 Bu vekiller diyecekler: yollarımız yapılsın
 Niçin zahmet çekedursun arabalar, yolcular?
 Şimendüfer işledilsin, köyler olsun bir anbar;
 Her bir san'at ilerlesin alışveriş yapılsın.
 Diyecekler: bu vatanı koruyacak askerdir
 Neden eller ilerlesin, biz kalalım hep geri?
 Oğlumuzu okudalım, ilim gitsin ileri
 Göz açacak mekteplerdir, mektep ister bu vatan.
 Diyecekler: bu vatanı koruyacak askerdir
 Düşmanları ezmek için ona iyi bakmalı
 Karalarda, denizlerde toplar şimşek çakmalı
 Ordu bizim canımızdır, zırhlı bize siperdir.
 Diyecekler: bu kanunlar dinlenecek her yerde
 Hükmedecek ağa değil, paşa değil, kanundur.
 Her Osmanlı hürdür amma, mahkemede koyundur
 Ezilmesin şu ezilen millet yine bugün de.
 Selam olsun, selam olsun sana Millet Meclisi!
 Doğruluktan hiç ayrılma, hizmetinle nam kazan
 Yardımcındır Osmanlılar, kılavuzun yaradan
 Bu milletin namususun ey vatanın bekçisi!

(4 Aralık 1905, *Çocuklara Mahsus Küçük Şiirler*, s. 53.)

Zamanına göre çok sade bir Türkçe ile yazılan yukarıdaki şiir, söyleyiş bakımından basit, fakat, güzel bir şiirdir. Bir şekil estetiği ve sanat güzelliği taşımamakla beraber, halk diliyle yazılmış çok tabii bir şiirdir. O çağın ünlü

şairlerinden Abdülhak Hamit ve Tevfik Fikret'in halk tarafından anlaşılmayan şiirleri karşısında, Türk toplumunun her ferдинin anlayabileceği nitelikte bir eserdir. Şiir, bu özellikleriyle bir değişimi, bir yeniliği ifade eden modern ve en önemlisi, yaşayan toplumun yükseltici ve yaşatıcısıdır. Sabri Cemil Bey'in ta 1911'de Üsküp'te yazılmış olan bu şiirleri, Türk edebiyatının ünlü eserleri arasında sayılmamakla beraber, Makedonya'daki Türk çocuk edebiyatı tarihi ve Türk dili tarihi bakımından büyük önem taşımaktadır.

